

dr hab. inż. arch. **Szymon Opania**
Wydział Architektury
Politechnika Śląska
Ul. Akademicka 7
tel.: 32-237-13-18.

Gliwice, 31.08.2015 r.

RECENZJA

rozprawy doktorskiej Pani mgr inż. arch. **Aleksandry Tomkiewicz**, pt. **Modernistyczne determinanty w rozwoju przestrzennym Katowic na tle analogicznych przykładów miast europejskich**, wykonanej pod kierunkiem Pana dr hab. inż. arch. Jana Rabieja, profesora w Politechnice Śląskiej

1. Podstawa formalna

Pismo Dziekana Wydziału Architektury Politechniki Śląskiej w Gliwicach, Pana prof. dr hab. inż. arch. Zbigniewa Kamińskiego, l.dz. RAr-0/683/2014/15 z dnia 01.07.2015 roku, umowa nr 2/2014/2015 z dnia 01.07.2015 oraz rozprawa doktorska.

2. Charakterystyka pracy

Rozprawa doktorska mgr inż. arch. Aleksandry Tomkiewicz, pt. „Modernistyczne determinanty w rozwoju przestrzennym Katowic na tle analogicznych przykładów miast europejskich”, wykonana została w zwartej formie książkowej oraz w formie płyty CD zawierającej trzy pliki w formacie .pdf: streszczenie, summary oraz tekst rozprawy.

Książka obejmuje 310 stron formatu A4, 267 ilustracji, tym - grafik, fotografii oraz tabel. Bibliografia obejmuje 103 pozycji oraz Autorka wskazała 23 „ważniejsze strony internetowe. Pracę uzupełnia 532 zastosowanych przypisów.

Rozprawa doktorska powstała i została sfinansowana w ramach projektu „Modernist determinants in the spatial development of Katowice”. Projektu zrealizowanego i sfinansowanego w ramach Funduszy Małych Grantów Polsko-Norweskiej Współpracy Badawczej.

3. Cel i tezy pracy

Według Autorki, celem pracy jest usystematyzowanie wiedzy na temat wpływu idei modernistycznych na rozwój przestrzenny Katowic. Przeprowadzone pod tym kątem badania obejmują analizę miast o podobnej charakterystyce, w przypadku których modernistyczne realizacje z zakresu urbanistyki i architektury wpłynęły znacząco na ich kształt funkcjonalno-przestrzenny. Ukazany na tej podstawie rozwój przestrzenny Katowic odzwierciedla istotny etap ewolucji europejskiej myśli urbanistycznej, wykazując dodatkowo, europejskie aspiracje miasta.

Na podstawie przeprowadzonych badań założono naukowe uzasadnienie tezy, że: *Modernistyczne dzieła urbanistyki i architektury przyjęły rolę determinant, które w znaczący sposób wpłynęły na kształt przestrzenny Katowic.*

W celu usystematyzowania przedmiotu badań Doktorantka postawiła sobie pomocnicze pytania badawcze:

- jakie są związki między determinantami miasta a jego kształtem przestrzennym?

- z jakich zjawisk wyewoluowały i jak kształtowały się determinanty modernistycznego miasta europejskiego?

- jakie kierunki przyjęły interwencje w strukturę przestrzenną miast europejskich w okresie modernizmu?

- w jakim zakresie modernistyczne determinanty, ukształtowane w okresie 1922–1945 oraz w okresie 1945–1990 wpłynęły na kształt przestrzenny Katowic i wybranych miast?

W postawionej tezie, wydaje się, że należy wrócić uwagę na samo pojęcie determinanty, które Autorka rozumie jako czynnik wpływającym na coś w sposób zasadniczy. Czyli determinanta miasta oznacza tę cechę lub element miasta, który wpływa wyraziście na jego kształt przestrzenny lub kierunkuje jego rozwój.

5. Metoda pracy

Dla określonego celu oraz postawionych tez, została przyjęta metoda pracy oparta została na:

- studiach literatury przedmiotu,
- analizach materiałów archiwalnych i kartograficznych,
- badaniach w terenie, w tym wyjazdach studialnych do wybranych miast europejskich oraz
- na wywiadach ze współtwórcami projektów urbanistycznych i architektonicznych, które kształtowały strukturę przestrzenną Katowic w latach 1950–1980.

Żaden z elementów metody nie stanowi odrębnej części pracy, lecz wzajemnie się uzupełniają.

5. Struktura pracy

Praca składa się z dwóch głównych części, poprzedzającego je wprowadzenia oraz zakańczającego podsumowania.

Pracę rozpoczyna wprowadzenie, w którym wyjaśniona została geneza i uzasadniony został wybór tematu. U podstaw tej decyzji, podjętej na podstawie wstępnych badań, leży przekonanie, że nieliczne publikacje podejmują temat realizacji modernistycznych z lat 1945–1980, i tylko przytaczają pojedyncze przykłady realizacji w dziedzinie architektury mieszkaniowej i użyteczności publicznej Katowic. Opisują wyłącznie wybrane zjawiska zachodzące w architekturze, stanowiąc charakterystykę poszczególnych obiektów lub fragmentów układu urbanistycznego Katowic. Nie odnoszą się do całego

obrazu rozwoju struktury miasta jak i nie uwzględniają również związków katowickich realizacji z lat 1922–1990 z rozwojem modernistycznej filozofii urbanistycznej.

To szersze spojrzenie stało się podstawą do określenia metody i dwuczęściowej struktury pracy, opisanej i przedstawionej w formie schematu.

W część I pracy, podzielonej na dwa rozdziały, Doktorantka definiuje determinanty miasta, określa ich rolę w procesie tworzenia kształtu przestrzennego miasta europejskiego oraz prezentuje ich ewolucję na przestrzeni wieków. Rozdział 1 tej części to część analityczna, przeprowadzona według zaproponowanego schematu metodologicznego – charakteryzujące determinanty miasta, które stanowią wyznaczniki przyjętej w danym czasie i kulturze wizji świata. W rozdziale 2 natomiast szczegółowo scharakteryzowano determinanty miasta modernistycznego jako pochodne czynników kulturowych oraz zmian w sposobie kształtowania tkanki miejskiej.

W części II pracy przeprowadzono analizy porównawcze Katowic i wybranych miast europejskich, podzielone na dwa etapy rozwoju, tj. okres międzywojenny 1922–1945 oraz lata powojenne 1945–1990. Część drugą rozpoczyna rozdział o kolejnym numerze: 3, charakteryzujący procesy strategii w przekształcaniach miast europejskich okresu modernizmu. Rozdział 4 dotyczy modernistycznych determinant w rozwoju przestrzennym wybranych miast europejskich w okresie 1922-1945, natomiast rozdział 5 w okresie: 1945-1990.

Każdy z rozdziałów 1-5 kończy podsumowanie.

W podsumowaniu rozprawy Autorka wykazuje, że sformułowana we wprowadzeniu teza: *Modernistyczne dzieła urbanistyki i architektury przyjęły rolę determinant, które w znaczący sposób wpłynęły na kształt przestrzenny Katowic*, została potwierdzona w analizach przeprowadzonych w części II dysertacji.

6. Merytoryczna ocena rozprawy

Praca doktorska Pani mgr inż. arch. Aleksandry Tomkiewicz jest oryginalnym dziełem naukowym, opartym na analizie zebranych materiałów a co najważniejsze na badaniach własnych. Podjęty temat pracy dotyczący porównania czynników rozwoju miasta Katowice na tle innych miast europejskich, mimo iż wydaje się znany to raczej ogólnie, a w niniejszej rozprawie został umiejętnie wyeksponowany i uporządkowany.

W ocenie recenzenta, szczególną wartość stanowi rozdział 5.4. dotyczący modernistycznych determinant w rozwoju przestrzennym wybranych miast porównawczych w okresie 1945-1990, a w szczególności przedmiotowego miasta Katowice. W tej części doktorantka wykazała się dobrym opanowaniem warsztatu naukowego (badania literaturowe, wywiady, wizyty in situ) i dogłębnie zbadała problem w pełni odpowiadając na postawione pytania badawcze.

Ze względu na powyższa walory, recenzent wysoko ocenia wartość naukową i merytoryczną tej dysertacji.

7. Uwagi

ad. uwagi merytoryczne

- budzi wątpliwości, ze względu na pominięcie: Paryża, Lille, Lyonu czy Metz u stwierdzenie ze str. 192, proszę więc o jego uzasadnienie, że Saint-Etienne, to: „pierwsze i największe miasto przemysłowe XIX Francji”;

- „w 1947 r. nastąpiła inauguracja roku akademickiego w dzisiejszej Akademii Sztuk Pięknych, która” raczej nie była oddziałem Państwowej Wyższej Szkoły Sztuk Plastycznych we Wrocławiu lecz filią Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie (str.200);

- w postscriptum, Autorka wyraziła lekką dezaprobatą rozbiórką budynku siedziby Śląskiej Dyrekcji Okręgowej Kolei Państwowych przy Al. Roździeńskiego. Wcześniej jednak, że „pod presją minimalizacji kosztów, przyspieszenia tempa realizacji inwestycji i dominacji technologii uprzemysłowionych nastąpiła stopniowa negacja wartości estetycznych. W efekcie w strukturze Katowic, podobnie jak w wielu miastach tej części Europy, powstały obiekty niskiej jakości zarówno pod względem technicznym, jak i estetycznym”. (str. 217). Stwierdzenie to nie odbiega od powszechnego poglądu na jakość i wyraz estetyczny tzw. blokowisk w dużych miastach. Pojawiają się więc dwa pytania:

- czy być może właśnie ze względu na stan techniczny rozbiórka budynku przy Al. Roździeńskiego nie jest uzasadniona?

- i czy w związku z tym nie byłaby wskazana i szczególnie przydatna dla pracy, próba autorskiej waloryzacji, wybranych obiektów?

ad. struktura pracy

- w części II pracy przeprowadzono analizy porównawcze Katowic i wybranych miast europejskich, w podziale na dwa etapy rozwoju, tj. okres 1922–1945 oraz lata powojenne 1945–1990. W części dot. okresu 1922-1945, miasto Katowice prezentowane było na tle rozwoju miasta Gdynia i Zlin. Natomiast w okresie 1945-1990 na tle miast Saint-Étienne i Hawr. W opinii recenzenta ta zmiana miast porównawczych powoduje zanik pewnej ciągłości struktury pracy i nasuwa pytanie o przyczynę takiej decyzji. Bo nawet jeśli rozwój Gdyni i Zlina w okresie przedwojennym był wysoce spektakularny, a w późniejszym okresie zdecydowanie słabszy to warto byłoby zadać pytanie o znaczenie determinant z lat 1922-45 w późniejszym okresie;

ad. materiał ilustracyjny

- przede wszystkim należy skorygować kompozycje kadrów materiału ilustracyjnego. W ocenie Recenzenta byt duże części zamieszczonych ilustracji stanowią niepotrzebne elementy. Np.: il. 89 i 112 - dół kadru - trawnik i chodnik. Podobnie il. 97, 99 116, 118, 120, 128!, 148, 158 - góra kadru, 232, 233 i wiele innych;

- większość materiałów planistycznych oraz mappek z zaznaczoną sytuacją zorientowanych jest zgodnie z zasadą „północ na górze”. Należałoby również w ten sposób

umieścić mapy starożytnego Miletu oraz Priene. Tym bardziej, że są to przykłady klasyczne, powszechnie znane i najczęściej jednak prezentowane w tym układzie;

- w ilustracji 61 (str. 110) powinny dla czytelności być zaznaczone główne miasta wyróżniające się w zaznaczonej sieci osadniczej - Gliwice, Bytom i przedmiotowe Katowice. Ze względu na to, że nie istnieje „... dzisiejszy GOP”, należy również zmienić podpis ilustracji, na np., aglomerację górnośląską, część środkową województwa śląskiego lub inne;

- ciekawym rozwiązaniem jest prezentowanie wybranych obiektów w formie zdjęć własnego autorstwa wraz z towarzyszącym im fragmentem ortofotomapy z zaznaczoną lokalizacją obiektu. Jednak dla spójności takiego rozwiązania, i ominięcia konieczności powtarzania się podpisów pod ilustracjami, podpis powinien wyglądać np. tak, na przykładzie il. 153: Kościół garnizonowy pw. Matki Boskiej Częstochowskiej w Oksywiu, a - lokalizacja, b - elewacja wejściowa, widok od strony południowej;

- ostatnią uwagą dotyczącą materiału ilustracyjnego jest - jego zbyt mała ilość. Dysertację czyta się dobrze, i szczególnie „wciąga” rozdział 5. Stąd odczucie Recenzenta niedosytu materiału zdjęciowego dwojga charakteru. Dla pełni wartości książki mającej mieścić się w dyscyplinie naukowej architektura i urbanistyka, należałoby uzupełnić o po pierwsze: dostępne materiały archiwalne, choćby dla porównania stanu pierwotnego osiedla Robotniczego firmy Paged w Gdyni ze stanem obecnym po termomodernizacji, i wielu innych obiektów, a po drugie zamieszczenie, również o dostępne, elementy projektów, w tym ważne dla pracy elewacje prezentowanych obiektów lub/i sytuacje;

- podobne wrażenie, braku dopełnienia tekstu odpowiednią ilustracją, jest w odniesieniu do stwierdzenia o „planowanym z rozmachem założeniu, które zrealizowane zostało w niewielkim zakresie” a dotyczące „Szkicu rozbudowy Gdyni opracowanego przez Romana Felińskiego i Adama Kuncewicza 1 926 roku. Materiał jest dostępny choćby w publikacji Jakuba Lewickiego, „Plany rozbudowy Gdyni wykonane pod kierunkiem Romana Felińskiego na tle działalności urbanistycznej architekta”;

- „zgubione” zostały odnośniki opisujące ilustrację 145;

- na ilustracjach 177 i 178 odpowiednio: nie została zaznaczona granica miasta oraz omyłkowo zaznaczono granicę miasta z roku 1945 większą niż granicę miasta z 1973 roku;

- w ilustracji 179 brak w legendzie wyjaśnienia koloru czerwonego;

ad. język pracy

- odnosi się wrażenie, pomimo konieczności odnoszenia się do tytułu pracy doktorskiej, że w całym tekście zbyt wiele razy użyto słowa determinanta, w różnych jego odmianach. Szczególnie wyraźne jest to w rozdziale 5., niestety pomocne stały się tu narzędzia przeszukiwania tekstu, zaleca się więc, by przed ewentualną publikacją podjąć próbę poprawy redakcji tego rozdziału;

- drobne usterki językowe: jest etapem - powinno być etap (str. 105), powtórzenie w jednym zdaniu: potężny / potężnych (str. 224);

- niezręcznie brzmi sformułowanie o modernistycznych kościołach ze str. 183, wykraczających poza konieczność zapewnienia potrzeb biologicznych. Wskazywałoby to, że jednak postulaty CIAM, dotyczące 4 podstawowych stref miasta nie były adekwatne ze strefami życia. Poza tym, obiekty kultu religijnego od zarania dziejów były determinantą przestrzenną miast;

ad. inne

- bibliografia obejmuje również wiele stron internetowych. Decyzję o ich zamieszczeniu należy uznać za jak najbardziej właściwą, być może z wyjątkiem wątpliwości umieszczenia strony Wikipedii, jako niesprawdzonego źródła naukowego. Ponadto należałoby jednak opisać w ujednolicony sposób, nie koniecznie z protokołem strony internetowej http, ale wszystkie z użyciem co najmniej przedrostka www (World Wide Web);

- skoro Autorka zdecydowała się wyjść poza tradycyjny zestaw publikacji drukowanych i sięgnąć do innych źródeł, to wyraźnie brakuje w bibliografii filmu „Dwugłowy Smok” z 2006 roku, reżyserowany przez Jadwigę Kocur - wartościowego opracowania wizualnego związanego z tematem badań;

- przy porównaniach należy stosować te same jednostki miar. Dotyczy to porównania etapów rozwoju miasta Saint-Étienne, które zwiększyło swoją powierzchnię z 3 190 ha na 80 km² (str. 204), więc powinno być: 31.9 km² na 80.0 km² - tym bardziej, że na poprzedzającej stronie i w następnym akapicie to właśnie te jednostki są używane;

- wydaje się, że właściwszym byłoby stwierdzenie, że budynek eksperymentalny przy ul. Chorzowskiej w Katowicach ukształtowany jest na rzucie litery L, za czym też przemawia jego ustawienie względem stron świata, jak również pominięcie stwierdzenia, że jego elewacja południowa artykułowana jest pasami (...) galerii, co nie jest ani prawdą ani możliwe ze względu na fakt, iż jest to tzw. galeriowec;

8. Podsumowanie

Mimo przedstawionych powyżej uwag krytycznych, które nie podważają zasadniczej wartości pracy, uważam, że przyjęta teza rozprawy, iż: „modernistyczne dzieła urbanistyki i architektury przyjęły rolę determinant, które w znaczący sposób wpłynęły na kształt przestrzenny Katowic”, została pozytywnie zweryfikowana a wyznaczone cele pracy mają duży charakter naukowy i zostały konsekwentnie zrealizowane.

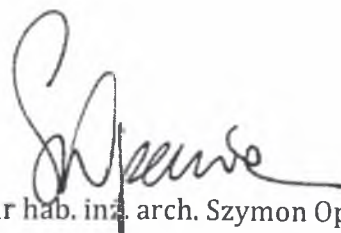
Rozprawa doktorska charakteryzuje się celowo dobraną tematyką i wnosi istotne elementy w zakresie poszerzenia wiedzy z zakresu współczesnych procesów rozwojowych miasta Katowice.

Podsumowując ocenę rozprawy doktorskiej stwierdzam, że

- praca stanowi oryginalne rozwiązanie zagadnienia naukowego;
- doktorantka wykazała się umiejętnością samodzielnego prowadzenia pracy naukowej;
- doktorantka opanowała ogólną wiedzę teoretyczną w zakresie współczesnych procesów rozwoju miast.

Wobec powyższego uważam, że rozprawa doktorska Pani mgr inż. arch. Aleksandry Tomkiewicz, pt. „Modernistyczne determinanty w rozwoju przestrzennym Katowic na tle analogicznych przykładów miast europejskich” spełnia ustawowe wymagania stawiane rozprawom doktorskim oraz mieści się w dyscyplinie naukowej Architektura i Urbanistyka.

Wnoszę więc o przyjęcie rozprawy i dopuszczenie jej do publicznej obrony.

dr hab. inż. arch. Szymon Opania
Politechnika Śląska

